

4. Závěr

Základním problémem při tvorbě předkládaného materiálu byla otázka, **jak definovat venkovský prostor**. Může to být neurbanizované území, složené z jednotlivých sídel, obce venkovského (neměstského) charakteru, venkovské regiony (okresy). Jsou možné i další přístupy. Stručně řečeno je možno zvolit řadu variant od té nejjednodušší (městský prostor představuje pouze Praha a vše ostatní je venkov) až po územně nejpodrobnější, kdy bychom mohli vycházet z charakteristik jednotlivých základních sídelních jednotek (ve městech urbanistických obvodů) a struktury a životního stylu obyvatelstva v nich žijících. V takovém případě bychom však značně ochudili datovou základnu pro statistické vyhodnocení postavení venkovského prostoru a jeho srovnání s prostorem městským. Prakticky jediným zdrojem dat by pak byly výsledky sčítání lidu, domů a bytů (SLDB), které naposledy proběhlo v České republice v roce 2001 a je organizováno pravidelně v desetiletých intervalech.

V zájmu zachování co nejširší datové základny pro hodnocení jsme zvolili jako **základní statistickou jednotku obec**, samozřejmě s tím vědomím, že její území není v naprosté většině případů homogenní. Především na okrajích větších měst jsou území, ve kterých lidé žijí venkovským stylem života. Přesto jsou započtení v rámci celé obce do měst. Naopak existují menší obce, především v okolí velkých měst, ve kterých lidé žijí převážně městským stylem života. Ty ve většině variant započítáváme do venkovského prostoru. Výjimku tvoří 6. varianta, kdy jsme do měst započítali i obce ležící v zázemí krajských měst (jako největších center).

Další možností je rozlišovat **větší regiony** (například okresy) na městské a venkovské, a to podle podílu obyvatelstva v obcích příslušného charakteru. Jedná se o okresy výrazně venkovské (více než 50 % venkovského obyvatelstva), převážně venkovské (37,5 až 50 %), smíšené (25 až 37,5 %), převážně městské (15 až 25 %). Přitom za venkovské obyvatelstvo je považováno obyvatelstvo obcí s hustotou menší než 100 obyvatel na km². Při takovéto klasifikaci nevycházejí v našem kraji jako převážně či výrazně venkovské žádné okresy.

Dále je možno vymezit **oblasti s méně příznivými podmínkami** pro tzv. „udržitelný život“, danými nízkou zalidněností území a velkou vzdáleností od rozvojových center. Pro vymezení území s méně příznivými podmínkami rozvoje je užívána hodnota zalidnění podle obcí do 50 obyvatel na 1 km². Méně zalidněné venkovské obce představuje v Karlovarském kraji 72 obcí, tedy více než polovinu celkového počtu obcí v kraji. Žije v nich více než 39 tis. obyvatel (téměř 13 % obyvatelstva kraje). Je však potřebné si uvědomit, že hustota zalidnění se počítá na celé katastrální území obce a jeho velikost má v některých případech značný vliv na hodnotu tohoto ukazatele. Proto do této kategorie spadají i některá města, jako například město Toužim s 3 750 obyvateli, které má hustotu osídlení jen 38 obyvatel na km².

Na nízké zalidněnosti se především podílejí přírodní podmínky (zastoupení hor, lesnatost). V Karlovarském kraji se méně zalidněné oblasti vyskytují zejména v severní a jižní části v důsledku nedosídlení po odsunu Němců. V tomto prostoru je hustota zalidnění menší než 10 obyvatel na 1 km². Především nízká hustota zalidnění v těchto regionech vede ke skutečnosti, že Karlovarský kraj má čtvrtou **nejmenší hustotu obyvatelstva mezi kraji České republiky**. To na jedné straně znamená menší zatížení životního prostředí, ale na druhé straně horší životní podmínky, nižší dostupnost služeb a vyšší náklady pro z kvalitňování technické i občanské vybavenosti sídel.

V předkládaném materiálu jsme vymezili **šest různých variant venkovského prostoru**. Jednalo se jak o vymezení administrativní (obce bez statutu města ve variantě 4 nebo obce, které nejsou sídlem pověřeného obecního úřadu ve variantě 5), tak o vymezení na základě počtu obyvatel a hustoty obyvatelstva v dalších variantách. V poslední variantě jsme zahrnuli do městského prostoru zázemí krajských měst. Toto zázemí jsme vymezili kruhem o předem stanoveném poloměru (podle počtu obyvatel centrálního města).

Karlovarský kraj je nutno **považovat za méně venkovský**, než je průměr České republiky. Dle jednotlivých variant vymezení žije na venkově 57 až 101 tis. obyvatel, což představuje přibližně 19 až 33 % obyvatel kraje. Podíl venkovského obyvatelstva je tedy zhruba o 5 procentních bodů nižší, než je celostátní průměr. Rozloha takto vymezeného venkova dosahuje 2,0 až 2,6 tis. km², což je zhruba 60 až 78 % celkové plochy kraje. Z celkového počtu 132 obcí jich lze 100 až 118 považovat za venkovské. Podíl venkovských obcí se tedy pohybuje mezi 76 až 89 % a je o 4,4 až 7,9 procentního bodu nižší, než je podíl venkovských obcí podle příslušných variant v České republice.

Pro **poměření postavení venkovských a městských oblastí** v Karlovarském kraji a v celé České republice s určitou možností charakteristiky vývoje tohoto postavení jsme vybrali statistické ukazatele z několika základních oblastí. Přitom jsme se museli soustředit pouze na ukazatele, jejichž hodnoty jsou známé a relevantní až do úrovně jednotlivých obcí, abychom z nich mohli propočítat charakteristiky jednotlivých variant venkovského a městského prostoru.

V **demografické oblasti** jsme pro charakteristiku rozdílů venkovských a městských oblastí vybrali pět ukazatelů. Jedná se jednak o ukazatele pohybu obyvatelstva, které jsme vypočetli jako roční průměry za roky 2000 až 2006, abychom vyloučili náhodné vlivy na hodnoty těchto ukazatelů, a jednak o porovnání věkové struktury obyvatelstva k 31. 12. 2006.

V letech 2000 až 2006 se ve všech variantách vymezení **venkovského prostoru** v kraji projevoval **přírůstek obyvatelstva přirozenou měnou**, i když s různou intenzitou. Ve všech variantách vymezení **městského prostoru** došlo naopak k **úbytku obyvatelstva přirozenou měnou**. Celkově daleko příznivější výsledek kraje ve srovnání s republikou tak zařazuje Karlovarský kraj na první místo. K tomu je nutno poznamenat, že v průběhu hodnoceného období se vzhledem k nárůstu porodnosti v posledních letech výsledky přirozené měny obyvatelstva v kraji i v celé republice postupně zlepšují a v roce 2006 byl zaznamenán větší počet narozených než zemřelých.

Důležitým ukazatelem demografického vývoje je při v podstatě stále míře úmrtnosti **obecná míra plodnosti**, tedy počet živě narozených dětí na 1 000 žen ve věku 15 – 49 let. Ve všech variantách je obecná míra plodnosti ve venkovském prostoru Karlovarského kraje vyšší než v prostoru městském a také vyšší než v průměru venkovského prostoru České republiky. Naopak městský prostor vykazuje v tomto ukazateli v republice výsledky velmi blízké průměru, což způsobuje, že v blízkosti průměru ČR se pohybuje i celý kraj. Rozdíly mezi jednotlivými variantami vymezení venkova nejsou v kraji příliš výrazné.

Druhou významnou složkou vývoje obyvatelstva je výsledek stěhování. V průměru let 2000 až 2006 došlo ve venkovském prostoru Karlovarského kraje k **poměrně výrazným přírůstkům obyvatelstva stěhováním**, naopak v městském prostoru byly zaznamenány úbytky obyvatelstva migrací. Tyto tendence se s různou intenzitou potvrzují ve všech krajích České republiky, kdy dochází k procesu tzv. „suburbanizace“, kdy se lidé z větších měst stěhují do okolních obcí za lepšími podmínkami pro život, klidnějším a zdravějším životním prostředím, pohodlnějším bydlením a podobně. Přírůstky obyvatelstva venkova stěhováním se tedy zřejmě netýkají venkova jako takového, ale určitých oblastí, v našem kraji především okolí Karlových Varů a dalších větších měst.

Průměrný věk obyvatel venkovského prostoru v Karlovarském kraji se podle jednotlivých variant pohybuje od 37,89 do 38,33 roku a ve všech variantách je nižší než v městském prostoru; rozdíly mezi venkovem a městem se pohybují kolem 1,5 roku (nejvíce v 6. variantě – 1,88 roku). Ve srovnání s republikovým průměrem je obyvatelstvo karlovarského venkova mladší a celkově nižší průměrný věk obyvatel kraje je dán tím, že obyvatelstvo městského i venkovského prostoru je ve všech variantách mladší než v průměru celé republiky.

Dalším ukazatelem věkové struktury obyvatelstva, který vykazuje větší rozdíly než průměrný věk, je **index ekonomického zatížení**, který vyjadřuje poměr osob v neaktivním věku k počtu osob ve věku aktivním (15 – 64 let). Rozdíly mezi jednotlivými variantami venkova nejsou příliš výrazné. Rozdíly mezi jednotlivými vymezeními městského prostoru jsou také minimální. Ve srovnání s průměrem České republiky je hodnota ukazatele na venkově výrazně lepší, v městském prostoru pak jen mírně lepší.

Značné rozdíly jsou ve **vzdělanostní struktuře obyvatelstva** venkovského a městského prostoru (dle SLDB 2001). Ve všech variantách je podíl vysokoškoláků na obyvatelstvu ve věku 15 a více let na venkově zhruba poloviční a podíl středoškoláků s maturitou je nižší o 8 procentních bodů.

Oblast bydlení je zastoupena dvěma ukazateli bytové výstavby, a to počtem dokončených bytů a jejich průměrnou obytnou plochou. Pro hlubší charakteristiku této oblasti by bylo možno využít výsledky sčítání lidu, které se však naposledy konalo v roce 2001 a další se připravuje na rok 2011. Počet **bytů dokončených** v letech 2000 až 2006 byl v celém kraji v rámci České republiky podprůměrný (kraj 13,96 bytu na 1 000 obyvatel; ČR 19,58 bytu na 1 000 obyvatel). Rozdíly mezi městským a venkovským prostorem jsou větší než v celé České republice. Vyšší intenzita bytové výstavby byla na venkově vymezeném všemi variantami a rozdíly mezi městem a venkovem byly výrazné. **Průměrná obytná plocha bytů** nabývá ve venkovském prostoru hodnot od 80,52 do 84,29 m² a v městském prostoru je zhruba o 20 m² menší. Při posuzování extrémů je zřejmé, že relativně nejvyšší hodnotu ukazatele v městském prostoru ve variantě 2 ovlivňuje intenzivní bytová výstavba v zázemí krajského města.

V oblasti **trhu práce** musíme vycházet především z výsledků sčítání lidu, protože údaje v ekonomických statistikách jsou běžně zjišťovány výběrovým způsobem s dopočtem z výběrového na základní soubor pomocí matematickostatistických metod a data na nižších územních úrovních nejsou dostatečně reprezentativní. **Míra ekonomické aktivity** v Karlovarském kraji (64,07 % k 1. 3. 2001) převyšuje o 2,81 procentního bodu celorepublikovou hodnotu. Ve venkovském prostoru nabývá hodnot od 63,43 po 63,77 %. V městském prostoru je míra ekonomické aktivity zhruba o půl procentního bodu vyšší, rozdíly mezi jednotlivými variantami nejsou příliš významné. Výraznější rozdíly mezi venkovským a městským prostorem byly zaznamenány v **počtu obsazených pracovních míst** na 1 000 zaměstnaných trvale bydlících v obci. Údaje vycházejí z výsledků sčítání lidu 2001, kdy byla zjišťována také dojíždka

do zaměstnání. V kraji připadalo na 1 000 zaměstnaných celkem 970 obsazených pracovních míst (průměr ČR 995). Ve venkovském prostoru se přitom hodnota ukazatele pohybovala v rozmezí 959 až 1 028 míst, v městském prostoru pak od 958 do 975. Důležitým ukazatelem pro hodnocení venkovského prostoru je **podíl zaměstnaných v zemědělství, lesnictví a rybolovu** na celkovém počtu zaměstnaných. V kraji je podíl zaměstnaných v primárním sektoru (dle SLDB) proti republikovému průměru o 1,52 procentního bodu nižší. Hodnota ukazatele se mezi jednotlivými variantami vymezení venkovského prostoru v kraji liší více (6,77 % až 9,23 %). V městském prostoru je samozřejmě zaměstnanost v zemědělství nižší a představuje zhruba 1,57 až 2,06 % celkového počtu zaměstnaných. Patří mezi ně jednak obyvatelé okrajových částí měst a jednak lidé, kteří za prací do primárního sektoru dojíždějí.

V **oblasti nezaměstnanosti** je nejdůležitějším ukazatelem míra nezaměstnanosti. Zvolili jsme dva způsoby jejího výpočtu, a to registrované uchazeče o zaměstnání k 31. 12. 2006 vztažené jednak k ekonomicky aktivním ze SLDB 2001 a jednak k počtu obyvatel ve věku 18 – 64 let. První způsob výpočtu je oficiálně uznávaný, ale výhodou druhého způsobu výpočtu je, že poměruje údaje ze stejného období, což je důležité především v územích s většími změnami v počtu obyvatel přirozenou měnou nebo stěhováním. **Míra nezaměstnanosti** (počítaná z dosažitelných uchazečů) v Karlovarském kraji (9,55 % ke konci roku 2006) je dlouhodobě jednou z nejvyšších mezi kraji. Ve venkovském prostoru přitom nabývá hodnot od 10,61 % po 11,58 %. V rámci vymezeného městského prostoru se pak míra nezaměstnanosti v kraji pohybuje od 8,84 % po 9,27 %, rozdíly tedy nejsou příliš podstatné. Je však nutno poznamenat, že při analýze vnitroregionálních rozdílů jsme zjistili, že venkovský prostor v kraji nelze z tohoto hlediska pojímat jako soudržný celek, naopak existují oblasti s mnohem vyšší nezaměstnaností. **Podíl uchazečů o zaměstnání celkem na obyvatelstvu ve věku 18 – 64 let** k 31. 12. 2006 (7,84 %) se nacházel o 1,37 procentního bodu nad celorepublikovým průměrem (12. místo mezi kraji). Ve venkovském prostoru nabývá hodnot od 8,08 % do 8,71 % v šesté variantě. Také zde se v šesté variantě zřetelně projevilo vyčlenění menších obcí ležících v zázemí města Karlovy Vary z venkovského prostoru. Ve všech variantách je na venkově mírně vyšší podíl uchazečů o zaměstnání ve věku 50 a více let a také uchazečů v evidenci 1 rok a více. To zřejmě souvisí s obtížnějším hledáním volných pracovních míst.

Jako další ukazatel ekonomické sféry jsme zvolili **počet mikropodniků v přepočtu na 1 000 obyvatel ve věku 18 až 64 let**. V Karlovarském kraji představoval 28 subjektů, což je osmý nejvyšší počet mezi kraji. Počtem 23 – 25 mikropodniků ve venkovském prostoru se kraj řadí mezi šest krajů s vyšším podílem těchto subjektů, než je průměr ČR. V městském prostoru je tento ukazatel vyšší cca o 5 podniků, což je ovlivněno i tím, že podniky jsou evidovány podle svého sídla a nikoliv podle místa skutečné činnosti.

Dalšími ukazateli, kterými zobrazujeme podmínky pro **ekonomickou činnost na venkově**, jsou podíly zemědělské půdy, lesních pozemků a zastavěných a ostatních ploch na celkové výměře. Jedná se samozřejmě o ukazatele pouze nepřímě vypovídající o postavení a produkci těchto odvětví. Podrobněji se budeme zemědělstvím zabývat koncem letošního roku, a to na základě výsledků strukturálního šetření v zemědělství, které proběhlo v celé republice na podzim roku 2007.

Pro hodnocení oblasti **infrastruktury a životního prostředí** statistické výkaznictví neposkytuje mnoho relevantních podkladů, které by umožňovaly zobrazovat rozdíly mezi venkovem a městem. Také touto oblastí se budeme podrobněji zabývat na konci roku. V tomto materiálu jsme jako reprezentanty zvolili **podíl obcí vybavených kanalizací napojenou na čistírnu odpadních vod** a několik údajů o občanské vybavenosti, které jsou uvedeny v přílohové tabulce č. 1. Městské prostory jsou většinou plně vybaveny (zkoumáme pouze, zda obec je vybavena či nikoliv, přičemž musí být takto vybavena alespoň jedna část obce). V kraji bylo v roce 2006 vybaveno kanalizací s koncovou ČOV celkem 75,8 % obcí (o 39 procentních bodů nad republikovým průměrem). Podíl venkovských obcí takto vybavených dosáhl maximální hodnoty v 5. variantě (72,9 %), nejnižší byl ve variantě 4. (68,6 %). V městském prostoru jsou všechny obce 100 % vybaveny, kromě 6. varianty.

Při **souhrnném pohledu** na varianty vymezení venkova v Karlovarském kraji zjišťujeme, že od ostatních se **nejvíce liší varianta 6**, ve které jsme do městského prostoru přidali obce ze zázemí města Karlovy Vary (v okruhu 10 km). Jejich odlišné charakteristiky zřejmě ovlivnily výsledky v některých ukazatelích, zejména v přirozeném přírůstku obyvatelstva, v živě narozených, v průměrném věku obyvatel, v indexu ekonomického zatížení, v míře nezaměstnanosti, v podílu zaměstnaných v zemědělství. Další varianty vybočují v některých vybraných ukazatelích podle charakteristik obcí do nich zařazených, zatím však nelze v kraji vysledovat nějaké obecné pravidlo.

Naproti tomu v části ukazatelů jsou hodnoty všech variant vymezení venkovského prostoru v kraji jako celku **velmi podobné**, například ve struktuře pozemků, podílu obcí s kanalizací napojenou na čistírnu odpadních vod. To ovšem neznamená, že venkovské oblasti v kraji jsou zcela homogenní. Pochopitelně mohou existovat mezi nimi rozdíly, jejich velikostí se však v tomto materiálu nezabýváme. Diference byly naznačeny v loni vydané publikaci vnitroregionálních rozdílů a skutečně z pohledu venkova se jimi budeme podrobněji zabývat koncem letošního roku.

Ze souhrnného vyhodnocení sledovaných ukazatelů vyplývá, že rozdíly **mezi venkovským a městským prostorem** jsou v Karlovarském kraji velmi odlišné v porovnání **s průměrnými hodnotami v rámci České republiky**. Za další nejvýznamnější odlišnosti lze považovat rozdíly mezi městským a venkovským prostorem v Ústeckém kraji a v některých směrech také ve Středočeském kraji, kde se projevuje vliv zázemí Hlavního města Prahy.

Pokud se týká srovnání karlovarského venkova s venkovským prostorem v ostatních krajích, dosahuje Karlovarský kraj v 10 ze 17 sledovaných ukazatelů maximální či minimální hodnoty. Jedná se o maxima u ukazatele přirozeného přírůstku obyvatel, živě narozených, míry ekonomické aktivity, počtu pracovních míst, zastavěných a ostatních ploch, obcí s kanalizací napojenou na ČOV, naopak minim je dosaženo u ukazatele průměrného věku, indexu ekonomického zatížení, dokončených bytů a zemědělské půdy.

Existuje samozřejmě **mnoho dalších možností vymezení venkova** a také další ukazatele, které mohou popisovat rozdíly mezi městským a venkovským prostorem, ale to je již nad rámec předkládaného materiálu a bude se jimi zabývat podrobnější analýza, kterou budeme připravovat na konci letošního a začátkem příštího roku. Velmi rádi uvítáme, pokud se odborná i laická veřejnost zapojí do diskuze o variantách i ukazatelích, a tím přispěje ke zkvalitnění podkladů pro vyhodnocení rozvoje venkova v našem kraji.